

Η ελληνική ιστοριογραφία και η εθνική ιδεολογία από το Διαφωτισμό και εξής

- Ζαμπέλιος
- Παπαρρηγόπουλος
- Φαλμεράυερ)

Ευάγγελος Β. Τσακνάκης

Φοιτητική Εργασία (ΕΛΠ1095, ΑΠΚΥ)
Δολίχη, 3-2010

Περιεχόμενα:

Εισαγωγή

1. Οι επιδράσεις που άσκησαν ο Διαφωτισμός και ο Ρομαντισμός, αντίστοιχα, στις αντιλήψεις των Ελλήνων σχετικά με το παρελθόν, την εθνική ιστορία, την αρχαία Ελλάδα και το Βυζάντιο
- 2.α. Οι απόψεις του Φαλμεράυερ για το τέλος του αρχαιοελληνικού πολιτισμού
- 2.β. Σύγκριση των απόψεων του Σπ. Ζαμπέλιου με τις απόψεις του Κ. Παπαρρηγόπουλου σχετικά με τη θεμελίωση της αρχαιοελληνικής καταγωγής των σύγχρονων Ελλήνων
3. Οι συνέπειες που είχε το έργο του Ζαμπέλιου και του Παπαρρηγόπουλου στη διαμόρφωση των ιδεολογικών και οργανωτικών χαρακτηριστικών του ελληνικού κράτους και της εξωτερικής του πολιτικής κατά το δεύτερο ήμισυ του 19ου αιώνα

Επίλογος

Βιβλιογραφία

Εισαγωγή

Στην παρούσα μελέτη εξετάζονται οι επιδράσεις του Διαφωτισμού και του Ρομαντισμού στις αντιλήψεις των Ελλήνων για τη σχέση τους με το παρελθόν. Αναφέρονται οι απόψεις του Φαλμεράυερ, το 1830, για την παύση των σχέσεων μεταξύ των αρχαίων και των σύγχρονων Ελλήνων, καθώς και οι διατυπώσεις του Ζαμπέλιου και του Παπαρρηγόπουλου, ως απάντηση κυρίως στον Φαλμεράυερ, για τη θεμελίωση της αρχαιοελληνικής καταγωγής των σύγχρονων Ελλήνων. Οι συνέπειες που είχε το έργο του Ζαμπέλιου και του Παπαρρηγόπουλου στη διαμόρφωση των ιδεολογικών

και οργανωτικών χαρακτηριστικών του ελληνικού κράτους και της εξωτερικής του πολιτικής, κατά το δεύτερο ήμισυ του 19ου αιώνα, είναι επίσης ένα θέμα που θα αναπτυχθεί διεξοδικότερα.

1. Οι επιδράσεις που άσκησαν ο Διαφωτισμός και ο Ρομαντισμός, αντίστοιχα, στις αντιλήψεις των Ελλήνων σχετικά με το παρελθόν, την εθνική ιστορία, την αρχαία Ελλάδα και το Βυζάντιο

Ο Διαφωτισμός,¹ που εμφανίστηκε στην Ευρώπη, είχε ως πρότυπο την αρχαία Ελλάδα και αντιμετώπισε την πραγματικότητα και την κατανόηση του παρελθόντος με λογικά κριτήρια,² παραμερίζοντας τις συμβατικές διηγήσεις, οι οποίες βασίζονταν στην Αγία Γραφή και τη μυθολογία.³

Η αφετηρία του ελληνικού Διαφωτισμού εντοπίζεται στα μέσα του 18^{ου} αιώνα, όταν δυναμώνουν οι σχέσεις μεταξύ της Ελλάδας και της Δύσης.⁴ Με την άνθηση της τυπογραφίας⁵ επεκτάθηκε το πεδίο της ιστορίας, στο οποίο περιλαμβάνονταν η μελέτη των κοινωνιών και των πολιτευμάτων για την κατανόηση του παρελθόντος, με συνέπεια την αμφισβήτηση της παγιωμένης τάξης πραγμάτων.⁶ Οι βάσεις για τη σύνδεση μεταξύ του αρχαίου και του νεότερου ελληνισμού και της δημιουργίας της νεοελληνικής ιστορικής συνείδησης τέθηκαν από τους λόγιους της εποχής. Το έργο του μοναχού Κωνσταντίνου-Καϊσάρη Δαπόντε «Καθρέπτης των Γυναικών»⁷ και το έργο του Fenelon «Τύχαι Τηλεμάχου», το οποίο ο Αθανάσιος Σκιαδάς μετέφρασε το 1742, προσέφεραν σημαντικές γνώσεις για το παρελθόν.⁸ Ο Αλέξανδρος Καγκελάρης, στα μέσα του 18^{ου}, αιώνα μετέφρασε την «Παλαιά Ιστορία» του Charles Rollin, η οποία συνέβαλε στην ενίσχυση της αίσθησης της συνέχειας του ελληνικού έθνους⁹ και το έργο του έμελλε να διδαχτεί στα ελληνικά σχολεία για τα επόμενα πενήντα χρόνια.¹⁰ Πρωτεργάτης του κινήματος του Διαφωτισμού θεωρείται ο Αδαμάντιος Κοραΐς, ο οποίος με το πλούσιο συγγραφικό του έργο που είχε εθνικό χαρακτήρα, συνέβαλε στην εγκαθίδρυση σχέσεων με το αρχαιοελληνικό παρελθόν και στην εμψύχωση των Ελλήνων στα χρόνια της Επανάστασης του 1821.¹¹

¹ Βλ. Μπαμπινιώτης: «Πνευματική κίνηση που εκδηλώθηκε τον 18^ο αιώνα και απέβλεπε στην απαλλαγή του ανθρώπου από τις προλήψεις και τις αυθεντίες και στη διάδοση της επιστημονικής γνώσης με την καλλιέργεια του ορθού λόγου».

² Κίτρομηλίδης (2000), σ. 83.

³ Ο.π. σ.σ. 83-84.

⁴ Δημαράς (1975), σ. 329.

⁵ Ο.π. σ. 330.

⁶ Κίτρομηλίδης (2000), σ. 83-84.

⁷ Ο.π. σ.σ. 89-91.

⁸ Κίτρομηλίδης (2000), σ. 94.

⁹ Ο.π. σ. 96.

¹⁰ Κίτρομηλίδης (2000), σ.σ. 98-99.

¹¹ Δημαράς (1975), σ.σ. 356-357.

Στις διατυπώσεις του Κοραή, αν και ο ίδιος δεν θεωρούσε ότι διακόπηκε η ελληνική συνέχεια, διακρίνεται η απαξιοτική στάση του αναφορικά με τη μακεδονική και βυζαντινή περίοδο.¹² Με τα προαναφερόμενα, καθώς και με άλλα έργα άλλων λογίων, που δημοσιεύθηκαν, υποβαθμίστηκε η βιβλική καταγωγή των χριστιανικών λαών και αναδείχθηκε η ιδιαίτερη κλασική προέλευση των Νεοελλήνων. Η βυζαντινή περίοδος, για το Διαφωτισμό, σήμαινε τους «σκοτεινούς» χρόνους του Μεσαίωνα.¹³

Με την αποκοπή όμως από τη βυζαντινή περίοδο τέθηκε το ζήτημα της ιστορικής συνέχειας του ελληνισμού. Τη λύση έδωσε ο Ρομαντισμός,¹⁴ ο οποίος στράφηκε προς τη μελέτη του παρελθόντος, θεωρώντας ότι έτσι μπορεί να κατανοηθεί το παρόν και το μέλλον. Θεωρούσε πως η ερμηνεία του παρελθόντος μπορεί να επιτευχθεί μέσω της αποκλειστικής αναφοράς στο έθνος, η ουσία και η αλήθεια του οποίου βρίσκονται στην ιστορία του.¹⁵ Ο Ρομαντισμός, με τον Παπαρρηγόπουλο και τον Ζαμπέλιο, θα κυριαρχήσει στην ιστοριογραφία, από το 1850 και ύστερα, αποκαθιστώντας την ενότητα του ελληνικού έθνους, από την αρχαιότητα και τους Μακεδόνες, ως ελληνικό φύλο, μέχρι τη σύγχρονη εποχή, περνώντας από το Βυζάντιο.¹⁶

Στο Μεσαίωνα δόθηκε νέο νόημα και η περιφρόνηση του Διαφωτισμού γι' αυτόν μετατράπηκε στην εξιδανίκευσή του, αφού ο εθνικός πολιτισμός καλλιεργήθηκε και άνθησε στη βυζαντινή περίοδο, ο οποία δεν αποτελούσε πλέον «σκοτεινούς» χρόνους. Στη θεωρία του Ρομαντισμού, περιλαμβάνεται η ελληνική γλώσσα, η οποία αποτέλεσε το κυριότερο πειστήριο της αδιάκοπης συνέχειας του ελληνισμού ανά τους αιώνες¹⁷ και η ιστορία του έθνους αντανάκλαται επίσης στα ήθη και τα έθιμα του λαϊκού και αγροτικού πληθυσμού, ενώ το «πνεύμα» και η «καθαρότητα» του ελληνικού έθνους ζει και αναπτύσσεται μέσα στις λαϊκές, θρησκευτικές και καλλιτεχνικές παραδόσεις.¹⁸ Οι προλήψεις και οι δεισιδαιμονίες, ακόμη, του ελληνικού λαού θεωρούνταν ότι κατάγονταν από τα ανώτερα επίπεδα του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού, ενώ τα αποφθέγματα της ελληνικής λαογραφίας αποτελούσαν επιχειρήματα για να αποδειχθεί η αδιάσπαστη συνέχεια του ελληνικού

πολιτισμού από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα.¹⁹ Ο λαός και η ντόπια κουλτούρα τοποθετήθηκαν στο προσκήνιο ως εκφραστές του γνήσιου εθνικού χαρακτήρα. Το ζωντανό εθνικό παρελθόν αποτελούσε την πηγή των αισθημάτων και των παραδόσεων του λαού. Τα ελληνικά δημοτικά τραγούδια βρέθηκαν στο επίκεντρο του μεταφραστικού ενδιαφέροντος των λογίων της Δύσης ως γνήσια αποτύπωση της ελληνικών εθνικών χαρακτηριστικών.²⁰

2.α. Οι απόψεις του Φαλμεράυερ για το τέλος του αρχαιοελληνικού πολιτισμού

Μετά την επανάσταση του 1821 διαφεύστηκαν οι προσδοκίες των Ευρωπαίων για τη δημιουργία ενός λαμπρού πολιτισμού από τους Νεοέλληνες, που θα είχε πρότυπο την κλασική Ελλάδα, αφού συνειδητοποιήθηκε η πραγματικότητα. Τότε, υπό την επιρροή του Διαφωτισμού, τέθηκε το ζήτημα της καταγωγής των Νεοελλήνων.²¹

Σε ένα τέτοιο κλίμα, το 1830, ο Βαυαρός ιστορικός, Ιάκωβος Φίλιππος Φαλμεράυερ, διατύπωσε ότι οι νεοέλληνες δεν κατάγονται από τους αρχαίους Έλληνες αλλά από σλαβικά, αλβανικά και άλλα φύλα, τα οποία εγκαταστάθηκαν στις ελληνικές περιοχές (6^ο-10^ο αιώνα) και ο αρχαιοελληνικός πολιτισμός έπαψε φυλετικά να υφίσταται λόγω της επιμειξίας με τα ανωτέρω φύλα.²² Ανέφερε παραδειγματικά πως «όλοι ξέρουμε ότι τώρα ούτε στην Αττική, ούτε στην Πελοπόννησο βρίσκεται πια τίποτε το παρόμοιο και ότι ήδη πριν χίλια χρόνια είχε πάψει να βρίσκεται [...] Οι φίλοι των ιστορικών επιστημών, όταν πια δεν μπορούσαν να αρνηθούν ότι στο εσωτερικό της χερσονήσου της Πελοποννήσου εγκαταστάθηκαν Σλάβοι –αφού εξαλείφθηκε κάθε ίχνος ελληνικής ζωής– πάλι δεν ήθελαν να παραδεχτούν μια τέτοια αλλαγή στην κυρίως Ελλάδα [...]».²³ Οι διατυπώσεις του Φαλμεράυερ προκάλεσαν αντιδράσεις και η ελληνική ιστοριογραφία επιχείρησε να αποκαταστήσει τη συνέχεια του ελληνικού πολιτισμού.²⁴

2.β. Σύγκριση των απόψεων του Σπ. Ζαμπέλιου με τις απόψεις του Κ. Παπαρρηγόπουλου σχετικά με τη θεμελίωση της αρχαιοελληνικής καταγωγής των σύγχρονων Ελλήνων

Η ιστορία, πριν ακόμη καταστεί επιστημονικός κλάδος, προσέφερε γνώσεις, προκειμένου να είναι δυνατή η επιβίωση της κοινωνίας, αφού σε μία ανθρώπινη κοινότητα, η ιστορία είναι ό,τι η μνήμη για το

¹² Κουμπουρλής (2005), σ.σ. 153-154.

¹³ Κιτρομηλίδης (2000), σ. 104.

¹⁴ Βλ. Μπαμπινιώτης: «Κίνημα λογοτεχνικό και καλλιτεχνικό που αναπτύχθηκε στο πρώτο μισό του 19^{ου} αι. ως αντίδραση στο νεοκλασικισμό και τον ορθολογισμό των προηγούμενων αιώνων και έδωσε έμφαση στο ρόλο του συναισθήματος, της φαντασίας, του αυθορμητισμού, του συγκινησιακού και του εξωτικού/ονειρικού στοιχείου, με ιδιαίτερη προτίμηση σε θέματα όπως η φύση, η περιπέτεια, η ελευθερία, ο ηρωισμός, ο έρωτας κ.ά. στο τοπικό και λαϊκό στοιχείο κ.ά.».

¹⁵ Κιτρομηλίδης (2000), σ. 106.

¹⁶ Βλ. Της Σύναξης.

¹⁷ Κιτρομηλίδης (2000), σ. 105.

¹⁸ Ρωτζόκος (1999), σ.σ. 223-224.

¹⁹ Βλ. Τζούμα, Α.

²⁰ Βλ. Μπίλλα, Π.

²¹ Ρωτζόκος (1999), σ.σ. 220-221.

²² Ό.π. σ. 221.

²³ Φαλμεράυερ (1984), σ.σ. 39-42.

²⁴ Ρωτζόκος (1999), σ.σ. 221.

μεμονωμένο άτομο και επιτρέπει στην κοινωνία να βρει το στίγμα της και να αποκτήσει επίγνωση της ταυτότητάς της.²⁵ Αυτή την ανάγκη επιχείρησαν να καλύψουν οι δύο μεγάλοι λόγιοι, ο Σπυρίδων Ζαμπέλιος και Κωνσταντίνος Παπαρρηγόπουλος, σε μία εποχή, όπου το νεοσύστατο ελληνικό κράτος αναζητούσε την εθνική του ταυτότητα. Αν και στα έργα τους, γίνεται αισθητή η αντίληψη περί της Θείας Πρόνοιας,²⁶ η οποία προνοεί για κάθε μετεξέλιξη του ελληνικού έθνους, ιδιαίτερα στου Ζαμπέλιου, όπου ο ελληνισμός συναντήθηκε με το χριστιανισμό και γεννήθηκε ο «ελληνοχριστιανικός» πολιτισμός,²⁷ ο λόγος τους, ωστόσο, συντίθεται από ορθά επιχειρήματα, δημιουργώντας μία εγκόσμια, σύγχρονη, ιστορική, πολιτική ιδεολογία.²⁸

Στα δύο ιστοριογραφικά έργα, που εκπόνησε ο Ζαμπέλιος: «Άσματα Δημοτικά της Ελλάδος (1852)» και «Βυζαντιναί Μελεται. Περί πηγών Νεοελληνικής Εθνότητας (1857)»,²⁹ και ενώ ήταν επηρεασμένος από το κίνημα του Ρομαντισμού, εξέφρασε την άποψη ότι ο ελληνισμός, παρ' όλο που υποδουλώθηκε στους Οθωμανούς, διατηρείται και εκδηλώνεται μέσα από τα δημοτικά τραγούδια και τη δημοτική ποίηση.³⁰ Λόγω της επανησιακής καταγωγής του, όπου λείπει ο έντονος αντιβυζαντινισμός, αναζητεί την ενότητα του μεσαιωνικού ελληνισμού στη νεοελληνική εθνότητα, αγκαλιάζοντας αυθόρμητα τον ελληνικό μεσαίωνα,³¹ ενώ ήταν ο πρώτος που διατύπωσε ξεκάθαρα την άποψή του, επιχειρώντας να εξελληνίσει το Βυζάντιο.³² Για το Ζαμπέλιο, το νεοελληνικό έθνος γεννήθηκε στο Βυζάντιο, όπου τέμνονταν τρεις αρχές οργάνωσης: ο «Αττικισμός», ο «Ρωμαϊσμός» και ο «Χριστιανισμός»,³³ βάσει των οποίων εξελληνίστηκε οτιδήποτε μη ελληνικό,³⁴ διασώθηκε η παιδεία και η γλώσσα των αρχαίων Ελλήνων³⁵ και επήλθε η ενότητα στο όνομα του Τριαδικού Θεού.³⁶ Μέσα από τις τρεις αυτές αρχές, κατά το τέλος της βυζαντινής περιόδου, αναδύθηκε μία τέταρτη αρχή: ο «Λαός», από τον οποίο γεννήθηκε η νεοελληνική ταυτότητα.³⁷

Ο Ζαμπέλιος, λοιπόν, εστίασε περισσότερο στο Βυζάντιο και στο ελληνοχριστιανικό στοιχείο, ενώ ο Κωνσταντίνος Παπαρρηγόπουλος (1815-1891), εστιάζοντας στην ελληνική μοναρχία, κατέληξε στον ελληνικό μεσαίωνα έπειτα από αρκετή περιπλάνηση,³⁸

αφού ήταν επηρεασμένος από την κοραϊκή παράδοση και στα πρώτα έργα του παρατηρείται ο έντονος σκεπτικισμός αναφορικά με τους Μακεδόνες και τους Βυζαντινούς.³⁹ Ο Παπαρρηγόπουλος ήταν αυτός που δημιούργησε τη «μεγάλη αφήγηση», μέσα από την οποία προβάλλεται πανίσχυρο το «εμείς» στην ιστορία του ελληνικού έθνους.⁴⁰

Με τα έργα του «Περί της αποικήσεως σλαβικών τινών φύλων εις την Πελοπόννησο (1843)», η «Ιστορία του Ελληνικού Έθνους από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι της σήμερον (1853)» και η «Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι των νεωτέρων, χάριν των πολλών εξεργασθείσα (1860-1874)», επιχείρησε να ανασκευάσει τις θεωρίες του Φαλμεράυερ.⁴¹ Διατύπωσε τις τρεις «φάσεις» του ελληνισμού: αρχαίος, μεσαιωνικός και νέος ελληνισμός, σύμφωνα με τις οποίες η ιστορία των χρονικών περιόδων μετατράπηκε στην ιστορία του ελληνισμού,⁴² αποκαθιστώντας έτσι την καθαρότητα του ελληνικού έθνους.⁴³ Υποστήριξε ότι οι Σλάβοι εξελληνίστηκαν στην Πελοπόννησο και ανασυνέθεσε το παρελθόν έτσι ώστε να διακρίνεται η τρισχιλιετής αδιάσπαστη ελληνική εθνική ιστορία,⁴⁴ κάτι που καταδεικνύεται και από τον τίτλο του έργου του,⁴⁵ μέσα από το οποίο διαφαίνεται η κοινή καταγωγή, η γλώσσα και η θρησκεία των Ελλήνων.⁴⁶

3. Οι συνέπειες που είχε το έργο του Ζαμπέλιου και του Παπαρρηγόπουλου στη διαμόρφωση των ιδεολογικών και οργανωτικών χαρακτηριστικών του ελληνικού κράτους και της εξωτερικής του πολιτικής κατά το δεύτερο ήμισυ του 19ου αιώνα

Οι Έλληνες εξαρτιόνταν πολιτικά και πολιτισμικά από την Ευρώπη, η οποία εμφανιζόταν είτε ως δύσπιστη είτε ως εύπιστη για να δεχθεί ότι οι Έλληνες ήταν αντάξιοι των προγόνων τους.⁴⁷ Ο έντονος φιλελληνισμός που ήταν παρών στον Αγώνα του Εικοσιένα, σταδιακά εξασθενούσε,⁴⁸ κάτι που οφειλόταν στη διάψευση των προσδοκιών της Ευρώπης, όταν αντίκρισαν την ελληνική πραγματικότητα. Οι Έλληνες θεωρούσαν όμως πως η Ευρώπη έπρεπε να ξεπληρώσει την πνευματική της οφειλή προς την Ελλάδα και ότι η πρόοδος του ελληνικού κράτους ήταν ευρωπαϊκό συμφέρον⁴⁹ και είχαν την ανάγκη να πείσουν την Ευρώπη ότι ήταν

²⁵ Marwick (1985), σ. 240.

²⁶ Ρωτζόκος (1999), σ. 238.

²⁷ Ο.π. σ. 231.

²⁸ Ο.π. σ. 238.

²⁹ Ο.π. σ. 226.

³⁰ Ο.π. σ. 226.

³¹ Σκοπετέα (1988), σ.σ. 179-180.

³² Ο.π. σ. 236.

³³ Ρωτζόκος (1999), σ. 227.

³⁴ Ο.π. σ. 227.

³⁵ Ρωτζόκος (1999), σ. 227.

³⁶ Ο.π. σ. 228.

³⁷ Ρωτζόκος (1999), σ.σ. 228-229.

³⁸ Σκοπετέα (1988), σ.σ. 179-180.

³⁹ Κουμπουρλής (2005), σ.σ. 186-188.

⁴⁰ Λιάκος (1994), σ. 180.

⁴¹ Ρωτζόκος (1999), σ. 234.

⁴² Λιάκος (1994), σ.σ. 183-184.

⁴³ Ρωτζόκος (1999), σ. 236.

⁴⁴ Ο.π. σ. 235.

⁴⁵ Λιάκος (1994), σ. 185.

⁴⁶ Ρωτζόκος (1999), σ. 236.

⁴⁷ Σκοπετέα (1988), σ. 167.

⁴⁸ Σκοπετέα (1988), σ. 167.

⁴⁹ Ο.π. σ. 169.

αντάξει των προγόνων τους, ώστε να πείσουν και τους εαυτούς τους γι' αυτό.⁵⁰

Όταν έγραψε ο Ζαμπέλιος και ο Παπαρρηγόπουλος, η αναταραχή, που είχε προκληθεί από τις θεωρίες του Φαλμεράυερ, εξακολουθούσε να υφίσταται και ήταν επίκαιρο το ζήτημα του προσδιορισμού της εθνικής ταυτότητας.⁵¹ Ο Ζαμπέλιος ανέπτυξε την ιστοριογραφική του δραστηριότητα, τοποθετώντας το Βυζάντιο ως τμήμα του ελληνισμού, την εποχή που οι κύκλοι των λογίων απεχθάνονταν οτιδήποτε βυζαντινό, λόγω της παράδοσης του Διαφωτισμού που ήταν ακόμη ζωντανή.⁵² Για τον Παπαρρηγόπουλο, το ζητούμενο ήταν ο ελληνισμός του μέλλοντος παρά του παρελθόντος. Η *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, ενώ προσφέρει τεκμηριωμένες γνώσεις για το παρελθόν, οραματίζεται τον προσορισμό και την αποστολή του ελληνικού έθνους. Το έργο του αποτέλεσε τον κυρίαρχο τρόπο σύλληψης της σχέσης της νεοελληνικής κοινωνίας με το παρελθόν, αφού η ιδέα της ιστορικής συνέχειας λειτουργεί ενοποιητικά και συμβάλλει στη συγκρότηση συλλογικών ταυτοτήτων.⁵³ Οι βάσεις της εθνικής ταυτότητας της νεοελληνικής κοινωνίας τέθηκαν από τον Ζαμπέλιο και τον Παπαρρηγόπουλο, οι οποίοι συνέβαλλαν στην τόνωση της εθνικής αυτογνωσίας.⁵⁴

Με την ένταξη του Βυζαντίου στην ιστορία του ελληνισμού αναδείχθηκε το πρόβλημα της ενότητας μέσα στο χώρο, αφού θεωρήθηκε ότι το νεοελληνικό κράτος, με την περιορισμένη επικράτειά του, δεν είχε ακόμη συναντήσει το έθνος, το οποίο εξαπλώνονταν και εκτός των τότε ελληνικών συνόρων.⁵⁵ Αποτέλεσμα ήταν να ενισχυθεί η Μεγάλη Ιδέα, η οποία απέβλεπε στην προσάρτηση, στο νεοσύστατο ελληνικό κράτος, των χαμένων εδαφών της βυζαντινής αυτοκρατορίας.⁵⁶ Παράλληλα, καλλιεργήθηκε η ιδέα του μελλοντικού εκπολιτιστικού ρόλου που θα διαδραμάτιζε το νεοσύστατο ελληνικό εθνικό κράτος,⁵⁷ ενώ ενισχύθηκε και η μοναρχική ιδέα, η οποία, σύμφωνα με τον Παπαρρηγόπουλο, αντιπροσώπευε απελευθερωτικό σύμβολο.⁵⁸ Η μοναρχική ιδέα συνδέεται με τη Μεγάλη Ιδέα και την Κωνσταντινούπολη, η οποία, αρκετές δεκαετίες αργότερα από την επανάσταση, εξακολουθούσε να θεωρείται το κέντρο της Ελλάδας, ενώ η Αθήνα θεωρούνταν κέντρο προσωρινό.⁵⁹

Από τα έργα του Ζαμπέλιου και του Παπαρρηγόπουλου, το Βυζάντιο θα αρχίσει να αναγνωρίζεται, τόσο στην Ελλάδα όσο και στη Δύση, ως η κιβωτός του ελληνισμού και ως έκφραση ενός

πρωτότυπου πολιτισμού, η αρχαία γραμματεία του οποίου διασώθηκε στη βυζαντινή περίοδο.⁶⁰ Ο όρος «ελληνοχριστιανικός» του Ζαμπέλιου αποτέλεσε τη βάση της διαμόρφωσης του νεοελληνικού κράτους, στην οποία οργανώθηκε το περιεχόμενο της παιδείας, ο προσανατολισμός των ιστορικών σπουδών και η μελέτη της λαογραφίας.⁶¹ Τα μαθήματα του Παπαρρηγόπουλου στο πανεπιστήμιο δημοσιεύονταν, συχνά, στον αθηναϊκό Τύπο,⁶² ενώ το αντικείμενο της βυζαντινής ιστορίας διδάσκονταν στο πανεπιστήμιο τόσο από τον ίδιο, όσο και από τους διαδόχους του.⁶³ Η συμβολή των ανωτέρω λογίων διαπιστώνεται και από το γεγονός ότι στο Μόναχο, το 1892, ιδρύθηκε η έδρα Βυζαντινής και Νεότερης Ελληνικής Λογοτεχνίας, ενώ το 1899 στη Σορβόννη ιδρύθηκε η έδρα Βυζαντινής Ιστορίας. Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα ιδρύθηκε, πλέον, η Βυζαντιολογική Εταιρία και λίγο αργότερα η Εταιρία Βυζαντινών Σπουδών.⁶⁴

Επίλογος

Ο Διαφωτισμός, στα μέσα του 18^{ου} αιώνα, επηρέασε τις αντιλήψεις των Ελλήνων συνδέοντάς τους με το «ένδοξο» αρχαιοελληνικό παρελθόν. Οι διατυπώσεις του Φαλμεράυερ, για τη λύση της συνέχειας του αρχαιοελληνικού κόσμου, προκάλεσαν αντιδράσεις από τους λόγιους της εποχής. Την εποχή του Ρομαντισμού, στα μέσα του 19^{ου} αιώνα, ο Ζαμπέλιος και ο Παπαρρηγόπουλος διατύπωσαν θεωρήσεις για τη θεμελίωση της αρχαιοελληνικής καταγωγής των σύγχρονων Ελλήνων κι έμελλε να τοποθετηθούν στο πάνθεον των Ελλήνων λογίων. Έκτοτε ο αρχαιοελληνικός και ο βυζαντινός πολιτισμός αντιμετωπίζονται ισότιμα. Το έργο τους επηρέασε τη διαμόρφωση των ιδεολογικών και οργανωτικών χαρακτηριστικών του νεοελληνικού κράτους, ενίσχυσε τη Μεγάλη Ιδέα και συνέβαλε στη συγκρότηση της νεοελληνικής εθνικής ταυτότητας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Δημαράς, Κ. 1975. Το σχήμα του Διαφωτισμού. τ. ΙΑ'. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*. Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, σελ. 328-359.

Κιτρομηλίδης, Π. 2000. *Νεοελληνικός Διαφωτισμός. Οι πολιτικές και κοινωνικές ιδέες*. μτφρ. Νικολούδη, Σ. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.

⁵⁰ Ό.π. σ. 170.

⁵¹ Ρωτζόκος (1999), σ. 232.

⁵² Ό.π. σ. 232.

⁵³ Ό.π. σ. 239.

⁵⁴ Βλ. Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού.

⁵⁵ Ρωτζόκος (1999), σ. 236.

⁵⁶ Βλ. Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού.

⁵⁷ Ρωτζόκος (1999), σ. 239.

⁵⁸ Σκοπετέα (1988), σ.σ. 275-276.

⁵⁹ Σκοπετέα (1988), σ.σ. 284-285.

⁶⁰ Βλ. Καραμπελιάς, Γ.

⁶¹ Βλ. Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού.

⁶² Ό.π.

⁶³ Βλ. Κιουσοπούλου, Τ.

⁶⁴ Ό.π.

Κουμπουρλής, Γ. 2005. Η ιδέα της ιστορικής συνέχειας του ελληνικού έθνους. *Δοκιμές*, τεύχος 13 – 14, Άνοιξη 2005, σελ. 137-191.

Λιάκος, Α. 1994. *Προς επισκευήν ολομειείας και ενότητος. Η δόμηση του εθνικού χρόνου*. Συλλογικό: *Επιστημονική Συνάντηση στη μνήμη του Κ.Θ. Δημαρά*. Αθήνα Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών/ Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών.

Marwick, A. 1985. *Το Ανοικτό Πανεπιστήμιο. Εισαγωγή στην Ιστορία*. μτφρ. Τρίγκου, Κ. επιμ. Παπαγκίπα, Ε. Αθήνα: Π. Κουτσομπός Α.Ε.

Μπαμπινιώτης, Γ. 2005. *Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας*. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας

Ροτζώκος, Ν. 1999. *Εισαγωγή στον Ελληνικό Πολιτισμό*. τ. Γ'. *Νεότερη και Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία*. Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.

Σκοπετέα, Ε. 1988. *Το «Πρότυπο Βασίλειο» και η Μεγάλη Ιδέα. Όψεις του εθνικού προβλήματος στην Ελλάδα*. Αθήνα: Πολύτυπο.

Φαλμεράουερ, Ι. 1984. *Περί της καταγωγής των σημερινών Ελλήνων*. Μτφρ. Ρωμανός, Κ. Αθήνα: Νεφέλη.

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού. *Ο Κωνσταντίνος Παπαρρηγόπουλος και η Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*. Τελευταία πρόσβαση στις 7.3.2010.

http://www.fhw.gr/chronos/12/gr/1833_1897/society/people/03.html

Καραμπελιάς, Γ. *Το 1204 και η διαμόρφωση του νεώτερου ελληνισμού*. Άρδη Ρήξη. Τελευταία πρόσβαση στις 7.3.2010 <http://www.ardin.gr/node/378>

Κιουσοπούλου, Τ. *Η μελέτη του Βυζαντίου στη νεότερη Ελλάδα*. Τελευταία πρόσβαση στις 7.3.2010. Περιοδικό Αρχαιολογία & Τέχνες. http://www.arxaiologia.gr/assets/media/PDF/migrated/8_8_19-21.pdf

Μπίλλα, Π. Τα ελληνικά δημοτικά τραγούδια ως αφετηρία πολιτικού και λογοτεχνικού προβληματισμού στη Δύση: Η συλλογή του Néro mucène Lemercier (1824-1825). Τελευταία πρόσβαση στις 7.3.2010. Ευρωπαϊκή Εταιρεία Νεοελληνικών Σπουδών Γ' συνέδριο της Ευρωπαϊκής Εταιρείας Νεοελληνικών Σπουδών. http://www.eens-congress.eu/?main__page=1&main__lang=de&eensCongress_cmd=showPaper&eensCongress_id=351

Τζούμα, Α. *Το αυτοβιογραφικό αφήγημα Έθνος*. Τελευταία πρόσβαση στις 7.3.2010. Poema: Ηλεκτρονικό Περιοδικό για την ποίηση. <http://poema.gr/dokimio.php?id=62&pid=14>

Της Σύνταξης. *Εισαγωγή*. Τελευταία πρόσβαση στις 7.3.2010. Άρδη Ρήξη. <http://www.ardin.gr/node/1080>